

З.З.Нұрыш^{1*} , А.К. Нурлин² , Е.И. Исибаева² ¹ Қазақстан Республикасы ПМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты
Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы² Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы*e-mail: nurush.zina@mail.ru

АЗАПТАУ ҚҰРБАНДАРЫН, АДАМГЕРШІЛІККЕ ЖАТПАЙТЫН ЖӘНЕ АР-НАМЫСТЫ ҚОРЛАЙТЫН ШАҒЫМДАР МЕН ЖАЗАЛАУ ТҮРЛЕРІН ОҢАЛТУ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАР ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРАКТИКАСЫ

Андатпа

Мақалада азаптаудың жауапкершілік шараларын қатаңдату мәселелері, енгізілген жаңашылдықтарды және қылмыстық-құқықтық шараларды қолдану мүмкіндіктерін, азаптаудың алдын алу проблемасына қатысты өзекті мәселелер қарастырылады. Ғылыми зерттеудің мақсаты - аталған тақырыпқа сәйкес қоғамдық қауіптілігі зор болатын қылмыстардың аумақта жасалуының жиілігі жоғары болуы мүмкін деген тұжырымдарды зерттеуді қамтамасыз етеді. Негізгі бағыттары азаптаудың алдын алу үшін қылмыстық құқықтық шараларды пысықтауды талдау, қылмыстық заңнамаға енгізілген толықтырулар салдарын орындау үшін құқық қорғау органдары қолданатын әдістерді пысықтау қажеттілігі бағыттарын анықтайды.

Ғылыми зерттеу идеясы қылмыстық-құқықтық шараларды қолдануға арналған азаптаудың қоғамдық қауіптілік мәселелерін зерттейді деген гипотезаға негізделеді. Жұмыстың ғылыми және практикалық маңызының қысқаша сипаттамасы. Жүргізіліп отырған жұмыстарды тиімді қолдана білу, бағалау, талдау, жүйелеу. Жұмыс нәтижелерінің практикалық маңыздылығы қорытындылары мен ұсыныстарындағы тұжырымдар қылмыстарға қарсы тұруға ықпал етуі мүмкін. Зерттеу әдістемесінің қысқаша сипаттамасы - эмпирикалық талдау. Қазақстан Республикасының қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу заңнамасының қағидаттарын бекіту, сот ісін жүргізу барысында орындалатын әрекеттердің құқықтық дәрменсіздігін көрсететініне байланысты ғылыми зерттеулерді ұсынады. Зерттеу жұмысының негізгі нәтижелері - жағдайды жақсарту үшін азаптау қылмысының қоғамдық қауіптілік мәселелерін, адам мен азаматтың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға, пәрменді шаралар қабылдауға, жолын кесуге, жауапкершіліктер туралы мәселені шешуге тиіс неғұрлым мақсатты шаралар қабылдау. Талдаулары - құқық қорғау органдары тарапынан қолданылатын шараларды жүзеге асыру барысында сотқа дейінгі тергеп - тексерудің жекелеген түрлерін қолдана білу, олардың тиімді алгоритмін көрсету.

Қорытындылары - азаптау мәселесі бойынша азаптауға және қатыгездікке тыйым салудың абсолюттілігі, жауапкершілікке тартудың маңыздылығын, жауапкершілікке тартудың, залалды өтеудің тиімділігін арттыруға ұсыныстар жасалады. Жүргізілген зерттеудің мәні - жедел-іздістіру іс-шаралары мен қылмыстық істі тергеу барысында азаптаулардың алдын алу, лауазымды тұлғамен азаптауларды қолдану туралы өтініштердің тексерілу тәртібін жетілдіру маңызды болып табылады. Зерттеу жұмысының практикалық мәні құқықтық базаны, профилактикалық жұмысты жандандыру үшін, сондай-ақ тергеу тактикасы мен әдістемесін оңтайландыру және осындай қылмыстық құқық бұзушылықтарды ашуға көмектесетін әдістемелік ұсыным дайындау және оны оқу процесіне енгізу қажет.

Негізгі сөздер: азаптау, халықаралық нормалар, кемсітушілік, психикалық зардап, арандату.

Кіріспе

Көптеген мемлекеттердің халықаралық нормалары мен ұлттық заңнамасы кез-келген жағдайда азаптауға тыйым салады [1]. Алайда, азаптау мен зорлық-зомбылық көптеген елдерде қолданылады деп айтуға болады. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында БҰҰ-ның азаптауға қарсы конвенциясын және біздің еліміз 1998 жылы ратификациялаған 1984 жылғы заңнамалық және институционалдық сипаттағы реформалар кешені іске асырылды [2]. Азаптауға тыйым салу және олардың алдын алу көптеген халықаралық шарттардың негізгі бастауы. Атап айтқанда, 1948 жылғы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы [3], 1966 жылғы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық Пакт [4], БҰҰ-ның азаптауға және 1984 жылғы қатыгез немесе ар-намысты қорлайтын

қарым-қатынас пен жазаның басқа түрлеріне қарсы конвенциясы және 2002 жылғы осы Конвенцияға қосымша хаттама, аймақтық шарттарға 1969 жылғы Адам құқықтары жөніндегі америкааралық Конвенция, 1981 жылғы Адам және халықтар құқықтарының Африка Хартиясы, 1995 жылғы Адам құқықтары мен негізгі бостандықтары туралы ТМД Конвенциясы, 1950 жылғы Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропалық Конвенция және 1987 жылғы азаптаудың алдын алу жөніндегі Еуропалық Конвенциясы жатқызылады.

Қазақстан Республикасы 2008 жылы БҰҰ-ның азаптауға қарсы комитетінің Қазақстанға қатысты жеке шағымдарды қарау өкілеттіктерімен келісе отырып, конвенцияда көзделген құқықтары бұзылған және барлық құқық қорғау құралдарын пайдаланған жағдайда азаматтарға аталған Комитетке шағым беруге мүмкіндік берді. Осы уақыт аралығында БҰҰ-ның 6 құжаты бойынша Қазақстан азаптауға жол бермеу немесе қолданбау жөніндегі халықаралық міндеттемені бұзғанын мойындады. Осы 6 шешімнің ішінен қазіргі уақытта 2-уі ішінара орындалды. Қазіргі уақытта Адам құқықтары жөніндегі комитетінің қарауында Қазақстанның Азаптауға қарсы ҰЕҰ коалициясы жіберген Қазақстанға қатысты 6 шағым бар [5].

Азаптау мәселесі - бұл қоғамның қауіпсіздігі мен әлеуметтік тыныштығына елеулі әсер етеді. Сондықтан келесі мәселелер қоғамда талқыланып, мемлекет тарапынан өз құзыреттіне алынса, заң орындарына қабылдану үшін жолданса оң шешімін табар еді. Атап айтқанда: азаптау құрбандарын оңалтуды қаржыландыру; азаптау құрбандарына немесе куәгерлерге медициналық көмек көрсетуге байланысты шығындар; моральдық бағалауды айқындай отырып, психологиялық сараптама жүргізу және жасау үшін мамандарды тартуға арналған шығыстар; азаптау құрбандарын қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған өзге де іс-шараларға ақы төлеуге арналған шығыстар.

Қазақстан Республикасында азаптау құрбандарын оңалту орталықтары жоқ, сондықтан азаптау құрбандарын оңалту тетігін және олардың халықаралық тәжірибені ескере отырып материалдық өтемақы алу мүмкіндігін талдау осы саладағы мынадай проблемаларды белгілеуге мүмкіндік береді [6]. Азаптаудың физикалық әдістеріне мыналар жатады: ластанған суға батыру арқылы тұншығу; ұрып-соғу, соның ішінде жалаң аяққа соққы беру; электр тогымен азаптау; ол дененің ең сезімтал жерлерінен, соның ішінде тістер мен жыныс мүшелерінен өтеді; тырнақтарды тарту; ыңғайсыз жағдайда ілу және отыру. Азаптаудың психикалық әдістеріне мыналар жатады: орындауды сахналау, азаптау кезінде болу, азаптауға қатысуға мәжбүрлеу, оқшаулау. Жыныстық азаптауға мыналар жатады: ауызша қорлау, қорлау, шешіну, зорлау, соның ішінде жануарларды, сондай-ақ бөтелкелерді және ұқсас заттарды пайдалану. Азаптаудың ұзақ мерзімді психикалық салдары көбінесе физикалық әсерлерден асып түсетінін атап өту керек [7].

Азаптау Қылмыстық кодексте дербес қылмыс ретінде қарастырылады, ал азаптауды қолдану нәтижесінде алынған дәлелдердің заңды күші жоқ, дайындалған немесе жасалған қылмыстың мән-жайларын дәлелдеу кезінде қылмыстық процесте пайдаланылмайды. Азаптаудың алдын алу және оларға қарсы күрес құқық қорғау органдары жүйесінде ерекше бақылауда. Сонымен бірге, азаптау фактілерін жою заңнамада және олармен күресу практикасында реттеудің қосымша ұйымдастырушылық-құқықтық шараларын қабылдауды талап етеді. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты үкімінен үзінді: Бірінші сатыдағы сот ҚАЖ мекемесінің қызметкерлері мен азаптауға айыпталған әскери қызметшілер (ҚР ҚК 146-бабы 3-бөлігі 1, 3-тармақтарының) үкім шығарды: Б. және К. - 6 жылға 6 айға бас бостандығынан айыру, А. - 4 жылға бас бостандығынан айыру, қалған 8 сотталушы 4 жылға 6 айға бас бостандығынан айырылады.

Апелляция бойынша анықталды: ҚАЖК мекемесінің қызметкерлері өздеріне бағынбаған 11 қамауда отырғандарды камерадан шығарып, оларға ұзақ уақыт бойы ұрып-соғып, қолдарымен, аяқтарымен, арнайы құралдарымен (резеңке таяқшалармен) соққы берді. Осылайша олар физикалық және психологиялық азап шегу арқылы қасақана

азапталды. Осы қылмыстық әрекеттердің нәтижесінде жәбірленушілерге әртүрлі дәрежедегі дене жарақаттары келтірілді. Сотталғандардың кінәсі сотталғандарға қатысты зорлық-зомбылық фактілерінің бейнежазбаларымен; беттестірумен; жәбірленушілер мен куәгерлердің айғақтарымен; сараптамалардың қорытындыларымен; жәбірленушілердің айғақтарын нақтылау хаттамаларымен; сот психологиялық-психиатриялық және сот-портреттік сараптамаларымен; істің басқа материалдарымен дәлелденді.

Тараптардың ұстанымы: Сотталғандар мен олардың адвокаттары, қорғаушылар олардың әрекеттерінде қылмыс құрамының болмауына байланысты ақтауды, прокурор мен жәбірленуші тарап үкімді күшінде қалдыруды сұрады.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Қазақстанда азаптаулар қылмыстық қудалау барысында, сондай-ақ жазаларды орындау орындарында жиі жасалатындығына байланысты мұндай жағдайларда азаптаудан қорғалуға жататын адамдар: куә, ұсталған, әкімшілік ұсталған, күдікті, айыпталушы, сотталушы, сотталған және қамаудағы адамдар, ал әрекеттері азаптау жасау қаупін туғызатын адамдар болады, - анықтау, тергеу және жазаларды орындау органдарының қызметкерлері, сондай-ақ жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізуге уәкілетті органдардың қызметкерлері (Ішкі істер органдары, Ұлттық қауіпсіздік органдары, қаржы полициясы органдары).

Азаптау жиі қолданылатын келесі жағдай - бас бостандығынан айыру орындарында ұстау. Бас бостандығынан айыру орындарында азаптау, әдетте, тәртіптік бұзушылықтар үшін жазалау мақсатында қолданылады, яғни.сотталғандардың мінез-құлық ережелерін бұзу немесе бағынбау немесе бағынбау. Тұтқындарға заңсыз қараудың ең көп таралған түрлері: тұтқындардың үлкен топтарын олардың кем дегенде біреуі қамауда ұстау ережелерін кез келген, тіпті шамалы түрде бұзған жағдайда ұжымдық жазалау; әкімшілікпен ынтымақтасатын түрлі көркемөнерпаздар ұйымдарына кіруге мәжбүрлеу; әскерилендірілген бұйрықтарға бағыну: әлсірететін шеру, ұжымдық ән айту, мағынасыз жұмыс (шұңқырларды қазу және көму). Осы заңсыз талаптарға кез-келген бағынбау қуғын-сүргінмен бірге жүреді: ұрып-соғу, азаптау, айыппұл изоляторлары мен камералық типтегі үй-жайларға қамау.

Тұтқындардың азаптауға қатысты шағымдары толыққанды қылмыстық тергеуге сирек түседі. Әдетте, бәрі ішкі тексерумен аяқталады, нәтижесінде тұтқындардың шағымдары негізсіз деп жарияланады. Ұсталушылардың өздері шағымданудың мағынасын көрмейтіндіктерін айтады: олардың шағымдары әлі де тексерілмейді; олар мекеме қызметкерлерінің озбырлығы мен жазасыздығына сенімді; олар әкімшіліктің қудалауынан қорқады; азаптау фактісін дәлелдеу, тіпті одан да көп, шағымда көрсетілген адамдардың кінәсі тұтқындардың өздері үшін өте қиын болып көрінеді.

Конвенцияның 1-бабына сәйкес, азаптау - бұл мемлекеттік лауазымды адам немесе ресми қызмет атқаратын адамның арандату арқылы олардың білімімен немесе келісімінен «қандай да бір адамға қасақана қатты азап немесе азап шегетін, жеке немесе адамгершілікке жатпайтын, одан немесе үшінші тұлғадан мағлұматтар, танулар алу, оны жазалау үшін жасалған кез келген әрекет» [8]. Азаптауға қарсы конвенцияны Біріккен Ұлттар ұйымы Бас Ассамблеясы қабылдады және 1987 жылы 26 маусымда күшіне енді. Азаптауға қарсы конвенцияны БҰҰ-ға мүше мемлекеттер, оның ішінде Қазақстан Республикасы ратификациялады.

Нәтижелер және оларды талқылау

Еліміз БҰҰ-ның конвенциясына қосылған сәттен бастап, сондай-ақ аталған конвенцияға Факультативтік хаттаманы ратификациялаған сәттен бастап қылмыстық сот төрелігі саласында елеулі реформалар жүргізілді [9]. Мемлекет басшысымен Жолдауында азаптауға байланысты қылмыстарды қарастыруға жүйелі тәсілді енгізу және осы қызметті қадағалаушы орган республиканың Бас прокуратурасына бекіту туралы тапсырған болатын.

Азаптауға қатысты құқық бұзушылықтарға жазаны күшейтетін заңдық шешімдер қабылданды, сәйкесінше бас бостандығынан айыруға ең ұзақ мерзіміне он жылдан он екі жылға дейін ұзартылды [10]. Рақымшылық, ескіру мерзімі, тараптармен шын өкінуі мен жәбірленушімен ымыраға келуі негізіндегі азаптауларға жауапкершіліктен босату жойылды [11]. Қазақстан адам құқықтарын қорғаудың құндылықтары мен қағидаттарын ұдайы ұстанады. Бұл Қазақстан Республикасы Конституциясының 17-бабында да бекітілген. Қазіргі уақытта Мемлекет басшысы белгілеген адам құқықтарын мен бостандықтарын қамтамасыз етуге үздіксіз берілгендікті көрсететін саяси реформалар пакетін іске асыру жалғасуда. Атап айтқанда, құқық қорғау және сот жүйесінде, бұл қылмыстық процесте азаматтардың құқықтық қорғалуының кепілдіктерін күшейтеді.

Бұл ішкі істер министрлігі үшін басым бағыт болып табылады, өйткені ведомствоға барлық тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтар мен тергеліп жатқан істердің 95% - ы, сондай-ақ жазаларды орындау жөніндегі функциялар тиесілі. Ішкі істер органдарында азаптауға жұмыс жүйесін жетілдіру мақсатында, Қазақстан Республикасы заңдылықты, құқықтық тәртіпті және қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ету жөніндегі үйлестіру кеңесі отырысының 2022 жылғы 15 желтоқсандағы № 1 кс/22-01 хаттамасының 2.4.1-тармағына сәйкес 2023-2024 жылдарға арналған жоспары әзірленді [12]. Бұдан басқа, тараптардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ететін барлық қажетті іс жүргізу-құқықтық кепілдіктер көзделген. Көрінеу заңсыз ұсталғаны, ұсталған адамның туыстарын ұстау фактісі және оның тұрған жері туралы қасақана хабардар етпегені, мұндай ақпаратты беруден бас тартқаны және ұстау хаттамасын жасау немесе азаматтардың құқықтарын шектеу уақытын бұрмалағаны үшін жауаптылық енгізілді.

Қылмыстық-атқару жүйесін жаңғырту және дамыту, сотталғандардың құқықтық жағдайын жақсарту жөнінде дәйекті шаралар қабылдануда [13]. Ұлттық қоғамдық-бақылау комиссияларының қатысушылары полиция учаскелерін, уақытша ұстау изоляторларын және пенитенциарлық жүйе мекемелерін кедергісіз таңдауға және оларға баруға құқылы. Өз кезегінде, психологиялық және кәсіби дайындықтың жеткіліксіздігі кәсіби күйіп қалуға және деформацияға әкеледі, өйткені функционалдық міндеттеріне байланысты жеке құрам құқық бұзушылармен және сотталғандармен үнемі байланыста болады.

Қазақстан Республикасында азаптау құрбандарына оңалту қызметтерін көрсететін ұйымдар іс жүзінде жоқ. Азаптау құрбандарын оңалту мәселелері мемлекеттің Стамбул хаттамасының стандарттарын енгізу жөніндегі міндеттемелерінің бір бөлігі болып табылады [14]. Сонымен қатар, Қазақстан өзінің қылмыстық процестік заңнамасында жәбірленушілерге зиянды өтеу қорының жұмыс істеуін бекітетін норманы бекіткен АҚШ-тан кейінгі әлемдегі екінші ел ғана болып табылады. Азаптауға қарсы Конвенцияның талабы, біздің пікірімізше, мұндай қорлардың жұмыс істеу нысаны мен қағидаттарына сөзсіз қолданылмауға тиіс. Дәл осы қордан мемлекет қылмыстардан зардап шеккендерге ақша төлеуге кепілдік береді, ал кейіннен төленген соманы кімнен өндіріп алуға болады - бұл оның құзыреті. ҚР қылмыстық процестік кодексінің 173-бабы 1-бөліміне сәйкес қылмыстық қудалау органының қаулысымен жәбір көрушілерге келтірілген залалды өтеу қоры туралы құқықтық актіде көзделгендей жәбірленушілер деп танылған адамдардың құқықтары көрсетілді.

Аталған кодекстің 173-бабының 2-бөлігіне сәйкес жәбірленушілерге төлеген ақшасын өтеу қорына өтеу жөніндегі міндет сот кінәлі адамға жүктейді, төлемақы мөлшері зиянды өтеу қоры туралы заңнамалық актімен ескертілген. Демек, мемлекет бұл сомаларды жәбірленушілерге белгілі бір сомаларды автоматты түрде төлей отырып, кінәлі адамнан өндіріп алуға толық құқылы [15].

Қорытынды

Қазақстан Республикасы 2010-2020 жылдарға арналған құқықтық саяси тұжырымдамада «Елде мемлекет қағидаттарын адамдардың, азаматтардың

конституциялық міндеттерді кедергісіз, толық орындауына қол жеткізу маңызды» делінген [16]. Ұсыныстар:

Азаптаулардың және өзге де қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын қарым-қатынас немесе жазалау түрлерінің алдын алу, қылмыстық процеске қатысушылардың құқықтарын, бас бостандығынан айырылған адамдардың құқықтарын және тұтастай алғанда адам құқықтарын сақтау, халықаралық-құқықтық міндеттемелерді орындау мақсатында:

1. Қазақстан заңнамасында азаматтық және саяси пактінің 9 және 14-баптарының талаптарын ескере отырып, «нақты ұстау», «ұстау сәті», «хаттама жасау сәті», «ұсталған адам», «қылмыс жасады деп күдіктенген адам», «ұсталған күдікті», «күдікті» ұғымдары өзара келісуге келтірілу қажет, себебі заң мен халықаралық құжат арасында келіспеушіліктер кездеседі.

2. Азаптаулардан қорғау кепілдіктерін қамтамасыз ету үшін күдіктілердің ҚР ҚПК-нің 68-бабында көзделген құқықтары (оларды танылған халықаралық стандарттарға толық сәйкестендіру шартымен) ұсталған адамдарға олар нақты ұсталған кезден бастап бірдей дәрежеде қолданылуы тиіс.

3. Жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу жағдайларында азаптаудан қорғау кепілдіктерінің сақталуын заңда көздеу және практикада қамтамасыз ету:

- жедел-ізвестіру іс-шараларының объектілері болып табылатын адамдарға «қандай да бір нысанда ұстауға немесе қамауға алуға ұшыраған адамдарға» қолданылатын азаптаудан қорғау кепілдіктері қолданылуы тиіс.

- адамның қадір - қасиетіне және жеке басына қол сұғылмаушылыққа зиян келтіруге қабілетті жедел-ізвестіру іс-шаралары, мысалы: сұрау салу, жеке тексеру, ұстау, прокурордың, соттың міндетті санкциясымен жүзеге асырылуға тиіс.

4. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексті азаптаудан қорғаудың неғұрлым салмақты кепілдіктерімен, атап айтқанда, ұстау сәтіндегі өз құқықтары туралы хабардар болу құқығымен, ұсталған адамның өз қалауы бойынша өзінің ұсталғаны және ұстау орны туралы өз бетінше хабардар ету құқығымен толықтырған жөн, сондай-ақ ұстау хаттамасын жасау және жеткізу уақытын нақты мерзімдермен шектеген жөн.

5. Заңда көзделсін және іс жүзінде нақты ұсталу уақыты мен күнін міндетті түрде белгілеуді не үшінші тарапқа телефон арқылы (мысалы., қадағалау органы, қорғаушы), не деректерді қадағалау органына бере отырып, автоматты бейнетіркеу арқылы хабарлау қамтамасыз етілген дұрыс болар еді.

6. Барлық құқық қорғау органдарында, олардың барлық бөлімшелерінде, бүкіл ел аумағында келушілерді электрондық есепке алу жүйесін енгізу.

7. Азаптауға немесе қатыгез, адамгершілікке жатпайтын не қадір-қасиетін қорлайтын қарым-қатынасқа қамаудағылардың шағымдарын кедергісіз бағыттау және тиімді және жедел қарау тетігін жасау:

- сотталғандар сыртқы органдарға шағымдарды шынымен құпия түрде беруге құқылы болуы керек.

- әрбір шағым бұл ретте дереу қаралуға тиіс.

- шағымға жауап оның кейінгі қажеттілік кезінде дәл сондай дәлелді шағымдануына мүмкіндік беретін негізді болуға тиіс.

- тексеру және тергеу жүргізу кезінде тұтқындар іс-әрекеттеріне шағымданатын лауазымды адамдар тарапынан қысым мен қудалауға ұшырамайтын басқа жерге ауыстырылуы тиіс. Айыпталушы ретінде тартылуға жататын адамдар анықталмаған жағдайда, оның ішінде азаптауды қолданғаны үшін өтемақы төлеуді заңнамалық реттеуге және қылмыс құрбандарына төлеудің заңнамалық тетігіне байланысты проблемаға келетін болсақ, азаптауға қарсы Конвенция зиянды өтеу үшін жауапкершілік нақты адамдарға емес, мемлекетке жүктелуі керек деп белгілейді. Әлемде бұл ұсыныс оң қабылданады.

Қазақстан Республикасында азаптауға қарсы конвенцияны имплементациялауға бағытталған заңнамалық және институционалдық сипаттағы реформалар кешені жүргізілді деген қорытынды жасауға болады. Сонымен қатар, халықаралық және ұлттық құқық қорғау ұйымдарының ұсыныстарында азаптауға абсолютті тыйым салудың құқықтық негізін одан әрі жетілдіруді көздейді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған) (19.09.2022ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен). [Электрондық ресурс] – [URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000](https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000) (қаралу уақыты 14.02.2024).

2 Қазақстан Республикасының Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын және ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенцияға қосылуы туралы Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 29 маусымдағы N 247 Заңы. – [Электрондық ресурс] – [URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000247](https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000247) (қаралу уақыты 14.02.2024).

3 Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған. [Электрондық ресурс] – [URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001](https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001) (қаралу уақыты 14.02.2024).

4 Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашадағы N 91 Заңы. [Электрондық ресурс] – [URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z0500000091](https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z0500000091) (қаралу уақыты 14.02.2024).

5 Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы №4 нормативтік қаулысы. [Электрондық ресурс] – [URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000004S](https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000004S) (қаралу уақыты 14.02.2024).

6 Human Rights Watch, Advocacy Forum, No Law, No Justice, No State for Victims — The Culture of Impunity in Post — Conflict Nepal, November 2020, 6 p.

7 Ростовщиков И.В., Гончаренко В.Д. О современном правовом понимании пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5: Юриспруденция. — № 2 (15). — 2021. — 18 - 20 с.

8 Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенцияға факультативтік хаттаманы ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 26 маусымдағы N 48-IV Заңы. [Электрондық ресурс] – [URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000048](https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000048) (қаралу уақыты 14.02.2024).

9 Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенция (БҰҰ Бас Ассамблеясының 1984 жылғы 10 желтоқсандағы 39/46 Қарарымен қабылданды). [Электрондық ресурс] – [URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000247](https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000247) (қаралу уақыты 14.02.2024).

10 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 03.07.2014 ж. № 226-V ҚРЗ. (20.06.2024ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен).– [Электрондық ресурс] – [URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226](https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226) (қаралу уақыты 14.02.2024).

11 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 16 наурыздағы Қазақстан халқына Жолдауы «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы». [Электрондық ресурс] – [URL:https://www.akorda.kz/ru/addresses](https://www.akorda.kz/ru/addresses) (қаралу уақыты 14.02.2024).

12 Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2023 жылғы «30» қаңтардағы №94 бұйрығымен бекітілген «Сотқа дейінгі сатыда және қылмыстық-атқару жүйесінде азаптауларға және тергеу мен анықтаудың өзге де рұқсат етілмеген әдістеріне қарсы іс-қимыл жөніндегі 2023-2024 жылдарға арналған кешенді шаралар жоспары». [Электрондық ресурс] – [URL: http://law.gov.kz/client/#!/doc/67387/kaz/14.08.2014/9866](http://law.gov.kz/client/#!/doc/67387/kaz/14.08.2014/9866) (қаралу уақыты 14.02.2024).

13 Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының «Пениденциарлық жүйеде азаптау, суицид және өзіне зиян келтіру фактілерін тергеп-тексеруді ұйымдастыру туралы» 2019 жылғы 28 тамыздағы №4/12 Нұсқауы. [Электрондық ресурс] – [URL:http://law.gov.kz/client/#!/doc/67387/kaz/14.08.2014/9866](http://law.gov.kz/client/#!/doc/67387/kaz/14.08.2014/9866) (қаралу уақыты 14.02.2024).

14 Мутагиров, Д. З. Права и свободы человека. В 2 ч. Часть 1: Учебник для бакалавриата и магистратуры / Д.З. Мутагиров. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2018. — 264 с.

15 Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V. (20.06.2024ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен). [Электрондық ресурс] – [URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231](https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231) (қаралу уақыты 14.02.2024).

16 Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арнаған құқықтық саясат тұжырымдамасын бекіту туралы» 2009 жылғы 24 тамыздағы №858

Жарлығы. //http://online.zakon.kz. — [Электрондық ресурс] – URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1500000167>
(қаралу уақыты 14.02.2024).

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ И ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНАЯ ПРАКТИКА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН В ОБЛАСТИ РЕАБИЛИТАЦИИ ЖЕРТВ ПЫТОК, БЕСЧЕЛОВЕЧНЫХ И УНИЖАЮЩИХ ДОСТОИНСТВО ЖАЛОБ И ВИДОВ НАКАЗАНИЙ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы ужесточения мер ответственности за пытки, возможности применения введенных новшеств и уголовно-правовых мер, актуальные вопросы, касающиеся проблемы предупреждения пыток. Цель научного исследования - обеспечить изучение выводов о том, что в соответствии с данной темой может быть высокая частота совершения преступлений, представляющих наибольшую общественную опасность. Основные направления - анализ проработки уголовно-правовых мер по предупреждению пыток, необходимость отработки методов, применяемых правоохранительными органами для исполнения последствий дополнений в уголовное законодательство.

Идея научного исследования основана на гипотезе о том, что пытки, предназначенные для применения уголовно-правовых мер, исследуют проблемы общественной опасности. Краткая характеристика научной и практической значимости работы. Умение эффективно применять проводимые работы, оценивать, анализировать, систематизировать. Практическая значимость результатов работы: выводы, содержащиеся в выводах и рекомендациях, могут способствовать противодействию преступлениям. Краткая характеристика методики исследования - эмпирический анализ. Утверждение принципов уголовного, уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан, в связи с тем, что оно отражает правовую несостоятельность действий, совершаемых в ходе судопроизводства, представляет научные исследования.

Основные результаты исследовательской работы - принятие для улучшения ситуации более целенаправленных мер, которые должны защищать вопросы общественной опасности, прав и законных интересов человека и гражданина, принимать действенные меры, пресекать, решать вопрос об ответственности за деликтную преступность.

Анализ - умение применять отдельные виды досудебных расследований при осуществлении мер, применяемых правоохранительными органами, демонстрировать их эффективный алгоритм. Заключение - абсолютность запрета пыток и жестокого обращения по проблеме пыток, выявляют важность привлечения к ответственности, правовые, практические проблемы, выявляющие пробелы в системе привлечения к ответственности, выдвигаются предложения по повышению эффективности привлечения к ответственности, возмещения ущерба. Предмет проведенного исследования заключается в том, что в ходе оперативно-розыскных мероприятий и расследования уголовного дела важным является профилактика пыток, совершенствование порядка проверки заявлений о применении пыток должностным лицом. Практическая значимость исследовательской работы состоит в том, что для активизации правовой базы, профилактической работы, а также оптимизации тактики и методики расследования и подготовки методической рекомендации, способствующей раскрытию таких уголовных правонарушений, и ее внедрению в учебный процесс.

Ключевые слова: пытки, международные нормы, дискриминация, душевные страдания, провокации.

INTERNATIONAL STANDARDS AND LAW ENFORCEMENT PRACTICE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE FIELD OF REHABILITATION OF VICTIMS OF TORTURE, INHUMAN AND DEGRADING COMPLAINTS AND PUNISHMENTS

Abstract

The article discusses the issues of tightening measures of responsibility for torture, the possibility of applying the introduced innovations and criminal law measures, and topical issues related to the problem of preventing torture. The purpose of scientific research is to ensure the study of the conclusions that, following this topic, there may be a high frequency of crimes that pose the greatest public danger. The main directions are the analysis of the elaboration of criminal law measures to prevent torture, and the need to work out the methods used by law enforcement agencies to implement the consequences of amendments to criminal legislation. The idea of scientific research is based on the hypothesis that torture, intended for the application of criminal law measures, explores the problems of public danger.

A brief description of the scientific and practical significance of the work. The ability to effectively apply the work carried out, evaluate, analyze, and systematize. Practical significance of the results of the work the conclusions contained in the conclusions and recommendations can contribute to countering crimes. The characteristic of the research methodology is an empirical analysis. The statement of the principles of the criminal, criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan, due to the fact that it reflects the legal inconsistency of actions committed during legal proceedings, presents scientific research. The main results of the research work are the adoption of more

targeted measures to improve the situation, which should protect issues of public danger, human and citizen rights and legitimate interests, take effective measures, prevent, and resolve the issue of liability for tort crime. Analysis is the ability to apply certain types of pre-trial investigations in the implementation of measures applied by law enforcement agencies, to demonstrate their effective algorithm.

Conclusion - the absolute prohibition of torture and ill-treatment on the issue of torture, identify the importance of bringing to justice, legal, practical problems that identify gaps in the system of bringing to justice, put forward proposals to improve the effectiveness of bringing to justice, compensation for damages. The subject of the study is that in the course of operational investigative measures and the investigation of a criminal case, it is important to prevent torture and improve the procedure for verifying allegations of torture by an official. The practical significance of the research work lies in the fact that to activates the legal framework, and preventive work, as well as optimizes the tactics and methods of investigation and preparation of methodological recommendations that contribute to the disclosure of such criminal offences and its implementation in the educational process.

Key words: torture, international norms, discrimination, mental suffering, provocations.

REFERENCES

- 1 Qazaqstan Respublikasynyñ Konstitusiasy [The Constitution of the Republic of Kazakhstan] (1995 jylǵy 30 tamyздаǵy respublikalyq referendumda qabyldanǵan) (19.09.2022j. jaǵdai boıynsha ózgerister men tolyqtyrularmen). Available at: — URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000> [in Kazakh]. (accessed: 14.02.2025).
- 2 Qazaqstan Respublikasynyñ Azaptaularǵa jáne basqa da qatygez, adamgerşilikke jatpaityn jáne ar-namysty qorlaityn is-äreketter men jazalau türlerine qarsy konvensiäǵa qosyluy turaly Qazaqstan Respublikasynyñ 1998 jylǵy 29 mausymdaǵy N 247 Zańy. [Law of the Republic of Kazakhstan on accession to the Convention Against Torture and other cruel, inhuman and degrading acts and forms of punishment] Available at: — URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000247> [in Kazakh]. (accessed: 14.02.2025).
- 3 Birikken Ülttar Üiymy Bas Asambleiasynyñ rezolüsiasy men Adam qúqyqtarynyñ jalpyǵa birdei deklarasiyası 1948 jylǵy 10 jeltoqsanda №217 A (III) qabyldanǵan [Universal Declaration of human rights by resolution of the United Nations General Assembly] Available at: — URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001> [in Kazakh]. (accessed: 14.02.2025).
- 4 Qazaqstan Respublikasynyñ Azamattyq jáne saiası qúqyqtar turaly halyqaralyq paktını ratifikasialau turaly 2005 jylǵy 28 qarasadaǵy N91 Zańy. [On ratification of the International Covenant on civil and political rights] Available at: — URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z0500000091> [in Kazakh]. (accessed: 28.06.2024).
- 5 Qylmystyq jaza taǵaiyndaudyñ keibir máseleleri turaly Qazaqstan Respublikasy Joǵarǵy Sotynyñ 2015 jylǵy 25 mausymdaǵy № 4 normativtik qaulysy. [On some issues of imposing criminal penalties] Available at: — URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000004S>. [in Kazakh]. (accessed: 14.02.2025).
- 6 Human Rights Watch, Advocacy Forum, No Law, No Justice, No State for Victims — The Culture of Impunity in Post — Conflict Nepal, November 2020, p. 6. [In English].
- 7 Rostovshhikov I.V., Goncharenko V.D. O sovremennom pravovom ponimanii pytok i drugih zhestokih, beschelovechnyh ili unizhajushhih dostoinstvo vidov obrashheniya i nakazaniya [On the modern legal understanding of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment] Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 5: Jurisprudenciya. № 2 (15). 2021. P. 18 - 20 [in Russian].
- 8 Azaptaulǵa jáne basqa da qatygez, adamgerşilikke jatpaityn nemese ar-namysty qorlaityn is-äreketter men jazalau türlerine qarsy konvensia Fakültativtik hattamany ratifikasialau turaly Qazaqstan Respublikasynyñ 2008 jylǵy 26 mausymdaǵy N 48-IV Zańy. [Optional Protocol to the Convention Against Torture and other forms of cruel, inhuman or degrading treatment and punishment] Available at: — URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z0800000048> [in Kazakh]. (accessed: 14.02.2025).
- 9 Azaptaularǵa jáne basqa da qatygez, adamgerşilikke jatpaityn nemese ar-namysty qorlaityn is-äreketter men jazalau türlerine qarsy konvensia (BÜÜ Bas Asambleiasynyñ 1984 jylǵy 10 jeltoqsandaǵy 39/46 Qararymen qabyldandy). [Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or degrading acts and forms of punishment]. Available at: — URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z9800000247> [in Kazakh]. (accessed: 14.02.2025).
- 10 Qazaqstan Respublikasynyñ Qylmystyq kodeksi 03.07.2014 j. № 226-V QRZ. (20.06.2024j. jaǵdai boıynsha ózgerister men tolyqtyrularmen). [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan]. Available at: — URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> [in Kazakh]. (accessed: 14.02.2025).
- 11 Memleket bassysy Qasym-Jomart Toqaevtyñ 2022 jylǵy 16 nauryzdaǵy Qazaqstan halqyna Joldaıy «Jaña qazaqstan: jańaru men jańǵyru joly». [“New Kazakhstan: the path of renewal and modernization”]. Available at: — URL: <https://www.akorda.kz/ru/addresses> [in Kazakh]. (accessed: 14.02.2025).
- 12 Qazaqstan Respublikasy Işkı ister ministriniñ 2023 jylǵy «30» qańtardaǵy №94 bürıyǵymen bekitilgen «Sotqa deingı satyda jáne qylmystyq-atqaru júiesinde azaptaularǵa jáne tergeu men anyqtaudyñ ózge de rúqsat etilmegen ädisterine qarsy is-qimyl jónindegi 2023-2024 jylardaǵa arnalǵan keşendi şaralar jospary». [«Comprehensive action plan for 2023-2024 to counter torture and other unauthorized methods of investigation and inquiry at the pre-trial stage and in the Penal correction system»]. Available at: — URL: <http://law.gov.kz/client/#!/doc/67387/kaz/14.08.2014/9866> [in Kazakh]. (accessed: 14.02.2025).

13 Qazaqstan Respublikasy Bas Prokurorynyñ «Penitensiarlyq jüiede azaptaу, suisid және өзine zian keltiru faktilerin tergep-tekserudi üiymdastyru turaly» 2019 jylgy 28 тамыздағы №4/12 Nūsqaу. ["On the organization of investigations of torture, suicide and self-harm in the penitentiary system"]. Available at: — URL:<http://law.gov.kz/client/#!/doc/67387/kaz/14.08.2014/9866>. [in Kazakh]. (accessed: 14.02.2025).

14 Mutagirov, D. Z. Prava i svobody cheloveka. [Human rights and freedoms] V 2 ch. Chast' 1: Uchebnik dlja bakalavriata i magistratury / D.Z. Mutagirov. 2-e izd., ispr. i dop. M.: Izdatelstvo Jurajt, 2018. 264 p. [in Russian].

15 Qazaqstan Respublikasynyñ Qylmystyq prosetik kodeksı 2014 jylgy 4 şildedegı № 231-V. (20.06.2024j. jaǵdai boıynşa ózgerister men tolyqtyrularmen). [Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan]. Available at: — URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231> [in Kazakh]. (accessed: 14.02.2025).

16 Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ «Qazaqstan Respublikasynyñ 2010 jyldan 2020 jylǵa deıngı kezeńge, 2009 jylgy 24 тамызǵa arnalǵan qúqyqtyq saıasat tıjyrymdamasyn bekitu turaly» №858 Jarlyǵy. //http://online.zakon.kz. ["On approval of the concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020"]. Available at: — URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1500000167> [in Kazakh]. (accessed: 14.02.2025).

Information about authors:

Nurysh Zina – **corresponding author**, Master of Law, Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics, Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Aktobe, Republic of Kazakhstan

E-mail: nurush.zina@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7659-3321>

Nurlin Akylbek - Candidate of Law, Head of the Department of Jurisprudence, Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Aktobe, Republic of Kazakhstan

E-mail: akylbek0979@mail.ru.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7134-4992>

Isibayeva Elizabeta - Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Jurisprudence, Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Aktobe, Republic of Kazakhstan.

E-mail: isibaevaliza@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6727-2201>

Информация об авторах:

Нұрыш Зина – **основной автор**, магистр юридических наук, доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики, Актыобинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букембаева, г. Актобе, Республика Казахстан

E-mail: nurush.zina@mail.ru.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7659-3321>

Нурлин Акылбек - кандидат юридических наук, заведующий кафедры юриспруденции, Актыобинский региональный университет им. К. Жубанова, г. Актобе, Республика Казахстан

E-mail: akylbek0979@mail.ru.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7134-4992>

Исибаева Елизавета - кандидат исторических наук, доцент кафедры юриспруденции, Актыобинский региональный университет им. К. Жубанова, г. Актобе, Республика Казахстан.

E-mail: isibaevaliza@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6727-2201>

Авторлар туралы ақпарат:

Нұрыш Зина – **негізгі автор**, заң ғылымдарының магистрі, қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының доценті, Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: nurush.zina@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7659-3321>

Нурлин Акылбек - заң ғылымдарының кандидаты, құқықтану кафедрасының меңгерушісі, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: akylbek0979@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7134-4992>

Исибаева Елизавета – тарих ғылымдарының кандидаты, құқықтану кафедрасының доценті, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: isibaevaliza@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6727-2201>